

students' reading activeness to the complication of study processes of cultural, historical, philosophical background and complexity of literature. Methodological search is also coordinated by the specified orientation on the process or the result in understanding literature.

Key words: *literature teaching methodology, reform, reformation, literature education, teacher's / professor' motivation.*

Література

1. Андрущенко В., Дорогань С. Світоглядна культура сучасного вчителя: проблеми формування // Вища освіта України. – 2002. – № 3.
2. Зербіно Д. Наукова школа: лідер і учні / Дмитро Зербіно. – Львів: Євросвіт, 2001. – 208 с.
3. Колотило М.О. Впровадження інноваційних методик проведення лекційних та семінарських занять в контексті реорганізації системи вищої освіти ХХІ століття / М.Колотило // www.intkonf.org
4. Материалы Международного симпозиума «Перемещение центров научно-технологической активности на европейском пространстве и межстрановая мобильность ученых и специалистов: современные тенденции» // www.stepsmoving.ho.ua/10201].
5. Носарева Л. Карма поколінь / Людмила Носарева // Дзеркало тижня. – 2001. – № 13.
6. Чешков М.А. Глобалістика як галузь наукового знання / М.Чешков // www.refs.co.ua/52520-lobalistika_kak_otrasl_nauchnogo_znaniya.html

УДК 372.41 : 37 : 821

Світлана Сафарян
(Київ)

ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ СВІТОВІЙ ЛІТЕРАТУРИ

У статті проаналізовано шляхи формування читацької компетенції школярів на уроках світової літератури з урахуванням особистісної орієнтації; охарактеризовано основні принципи організації навчального процесу та особистісно орієнтовані технології навчання світовій літературі.

Ключові слова: *читацька компетенція, читацькі уміння, читацька культура, особистісно орієнтоване навчання, технології, принципи навчання.*

Особливого значення в сучасній шкільній літературній освіті нині набуває упровадження в навчально-виховний процес компетентнісного підходу, який спрямований на досягнення головної мети: створення умов для якісного навчання кожного.

Під поняттям *«компетентнісний підхід»* розуміємо *спрямованість процесу навчання на формування і розвиток ключових (базових і основних) та предметних компетенцій особистості*. Результатом цього процесу буде формування загальної компетентності особистості.

Серед основних предметних компетенцій, що формуються на уроках літератури, насамперед, ми називаємо читацьку компетенцію.

Читацьку компетенцію можна визначити як *здатність до мобілізації та застосування комплексу специфічних особистісних, когнітивних та естетико-комунікативних механізмів з метою організації та реалізації ефективною естетичною взаємодією з художнім твором*.

Проблема розвитку читацької компетенції в процесі вивчення літератури має глибокі традиції в історії методики. Зокрема, у ХІХ- на початку ХХ століття прогресивні вчені-педагоги Ф. Буслаєв, В. Водовозов, І. Огієнко, В. Острогорський та інші запропонували своє бачення шляхів розвитку читацької діяльності школярів. Розглядали зазначену проблему і відомі методисти В. Голубков, М. Рибнікова, З. Рез тощо. Вони вважали вдумливе читання художнього твору, єдність емоційного сприйняття та глибокого критичного аналізу запорукою успішної літературної освіти.

У ХХ-ХХІ столітті проблема формування читацьких інтересів і потреб, як засобів пізнання світу та самопізнання особистості залишається в центрі уваги методичної науки і практики. У дослідженнях Г. Бельського, Є. Пасічника, Ю. Султанова, В. Маранцмана, Л. Мірошніченко, О. Ісаєвої, Ж. Клименко та інших пропонуються ефективні шляхи вирішення цієї проблеми.

Проблема читання – одна із найважливіших і в навчально-виховному процесі в школі. Читацькі уміння, читацька культура починають і фактично закінчують формуватися в учнів на уроках читання в початкових класах та на уроках літератури (рідної і світової) в основній та старшій школі.

Мета шкільної літературної освіти – *навчити читанню так, щоб воно розвивало мислення і збагачувало почуття, будило активне ставлення до навколишнього світу*. Нашим завданням є навчити дітей сприймати і осмислювати художній твір як явище мистецтва слова. А цього неможливо досягти без захоплення, без радісного відчуття краси, без сердечного хвилювання, яке б передалося школярам. Учитель, навчаючи учнів читати, водночас вчить їх розуміти художній твір. Адже кожен літературний твір, яким би він не був довершеним, ніколи не справить на читача відповідного

враження, якщо той не зумів його зрозуміти до кінця. Школярі не завжди і не все сприймають після першого читання. І це закономірно. Адже всі класичні твори є «живими» тільки для сучасників. Минає час – і мова, якою вони написані, набуває ознак архаїчності, і проблеми, які висвітлені у творах також стають не зовсім близькими і зрозумілими сучасній дитині. Тому, безперечно, до першого знайомства з художнім твором учнів необхідно готувати, налаштовуючи їх на сприймання, допомагати засвоювати невичерпне багатство ідейно-художнього змісту, морально-естетичні коди, закладені у ньому.

Учителю літератури, якщо він насправді прагне сформувати належний рівень читацької компетенції своїх учнів, необхідно зуміти навчити дитину глибоко проникати в естетичну сутність художнього твору, розуміти авторський задум, розвивати образне мислення і художнє сприйняття, які, у свою чергу, пробуджують здатність бачити світ духовними очима.

Навчання літературі в школі – це постійний творчий пошук нових шляхів формування підростаючої особистості, оскільки розвиток навчальних інтересів учнів визначається не лише змістом навчального матеріалу, а й способом організації навчальної діяльності.

Нині в літературній освіті можемо виокремити **дві дидактичні стратегії**:

- *стратегія вивчення* – певна імітація на уроці літератури процесів наукового пізнання: урок передбачає вивчення школярами вже дослідженого літературознавцями. Завдання вчителя відповідно до цієї стратегії – до початку заняття володіти готовими знаннями у певному обсязі і донести ці знання до учнів у процесі уроку. Для вирішення цього завдання можливе використання різних методів, прийомів, форм роботи, але домінує все ж логічно-репродуктивний тип діяльності, який за своєю сутністю є далеким від навчального предмета «література»;
- *стратегія відкриття (прямоти)* – учительська діяльність на уроці зорієнтована на формування індивідуальної культури сприйняття художнього твору, як одного із ключових компонентів читацької компетенції різнобічно розвинутої особистості. Дидактична задача цієї стратегії полягає в організації уроку як певної естетичної події. Це шлях реалізації індивідуальних можливостей. Епіцентром дидактичного інтересу на такому уроці є не та чи та готова істина про текст, а сам художній текст, як певна сукупність факторів художнього враження.

Багатство змісту навчального курсу світової літератури вимагає різноманіття методів та прийомів навчання, які б у своїй сукупності сприяли процесу формування читацької компетенції учнів. Всі ці форми

роботи мають максимально стимулювати активність школярів. Саме це є запорукою успіху їхнього майбутнього, адже, як зазначав Л. Виготський: «Педагогіка повинна орієнтуватися не на вчорашній, а на завтрашній день дитячого розвитку. Тільки тоді вона зуміє у процесі навчання викликати до життя ті процеси, які лежать у зоні найближчого розвитку» [2, с. 87].

Саме таку функцію активізації розвитку індивідуальності дитини виконують, зокрема, особистісно орієнтовані технології навчання. Насамперед, з'ясуємо, що являє собою особистісний підхід та яка його мета.

Отже, **особистісний підхід** – це послідовне ставлення до дитини як до особистості, як до самосвідомого суб'єкта власного розвитку і як досуб'єкта педагогічної взаємодії. «Особистісний підхід, – зазначає Л. Павлова, – базова ціннісна орієнтація педагога, що визначає його позицію у взаємодії з кожною дитиною і колективом» [7, с. 14].

Особистісний підхід тісно пов'язаний з поняттям гуманізації освіти, яка передбачає пріоритет особистості над процесом освіти. Про це йдеться, зокрема, у наукових дослідженнях І. Беха, Л. Пустовіт, І. Якиманської, П. Каптереватошо.

Метою особистісного підходу у навчанні та вихованні є не набуття сукупності знань, умінь та навичок, а вільний розвиток особистості. Особистісний підхід передбачає створення у дитячому колективі гуманістичних стосунків, завдячуючи яким діти усвідомлюють себе як особистість та вчать поважати особистість інших. Особистісний підхід є основою особистісно орієнтованого навчання.

Особистісно орієнтоване навчання – спеціально організована взаємодія, спрямована на створення оптимальних умов для стимулювання і задоволення потреб усіх його учасників у самоактуалізації і самореалізації інтелектуального та творчого потенціалів. Сутність цього навчання добре висловив П. Каптерев: «Вивчення наук не розвиває розум, а лише проявляє його. Розум, незалежно від предмета мислення, має всі властивості, він готовий і розвинутий з самого початку свого існування, так що у вивченні наук йому залишається лише проявити себе, а не розвивати» [4, с. 121].

Виходячи з того, що ефективність навчально-виховного процесу у школі можлива за умови врахування, передовсім, особистості учня з його запитами і здібностями, навчання літературі має базуватися на таких **принципах**:

- 1) **принципі світоглядного плюралізму** (деідеологізація, звільнення від стереотипів та шаблонів в оцінці літературних явищ), який виявляється у формі співіснування різних світоглядних позицій та права автора на своє власне сприйняття світу, на самостійну оцінку авторської концепції;

- 2) *принципі діалогізму* (пізнання інших культур можливе лише на основі діалогу, який допоможе побачити складні зв'язки, переплетіння, вплив різних культур в єдиному всесвітньому культурологічному просторі);
- 3) *принципі персоналізації знань* (найважливішої складової особистісно орієнтованого навчання), який передбачає посилення суб'єктності сприйняття художнього твору, осмислення його через особистість автора, літературного героя, читача (у процесі оволодіння знаннями відбувається пошук особистісної істини). Умовою такого сприйняття є своєрідне «занурення в епоху», без якого неможливе ні адекватне розуміння авторської концепції, ні сприймання самого художнього твору;
- 4) *принципі компаративістики*, мета якого полягає в сприянні розуміння духовної єдності і національної своєрідності різних літератур, формуванні гуманістичного світогляду особистості, толерантного ставлення до інших народів та їхньої культури;

Відомо, що в особистісно орієнтованому навчанні діти розглядаються як носії *суб'єктного досвіду*. Читаємо у І. Якиманської: «Суб'єктний досвід вбирає в себе предмети, уявлення, поняття, розумові і практичні дії, особистісні стереотипи» [13, с. 8]. Тому читацька культура особистості школяра успішно формується, якщо навчальний матеріал (спосіб його пред'явлення) забезпечує виявлення суб'єктного досвіду учня, включаючи і досвід його попереднього навчання. При цьому:

- засвоєння учнями знань спрямоване не тільки на розширення їхнього обсягу, структурування, інтегрування, узагальнення, але й на перетворення наявного досвіду учнів;
- у процесі навчання постійно узгоджуються досвід учня з науковим змістом знань, які подаються;
- здійснюється активна стимуляція учня до самоцінної навчальної діяльності, яка забезпечує йому можливість самоосвіти, саморозвитку у процесі набуття знань;
- навчальний матеріал організовується таким чином, щоб дитина мала можливість вибору у виконанні завдань і способів обробки матеріалу;
- забезпечується контроль і оцінка не тільки результату, але й процесу навчання;

Якщо є особистісно орієнтоване навчання, відповідно є і *особистісно орієнтовані уроки*. Ці уроки підпорядковуються не повідомленню і перевірці знань, а виявленню досвіду учнів стосовно до змісту, який передає учитель. Це, насамперед, урок, на якому педагог організовує роботу із суб'єктним досвідом дитини. Ця робота вимагає спеціальної підготовки. Учитель має вміти не тільки передати зміст навчальної

інформації, але й аналізувати той зміст, яким вже володіють учні за темою уроку. На такому уроці домінує співпраця, діалог, полілог, активна взаємодія; діти висловлюють свої думки, діляться відомою їм інформацією, беруть участь в обговореннях, за допомогою вчителя відбирають той зміст, який закріплений науковими знаннями.

Мета особистісно орієнтованого уроку – це створення комфортних умов для всебічного розвитку особистості, для виявлення її пізнавальної активності та успішної самореалізації. **Способами досягнення цієї мети** можуть бути:

- використання різних форм і методів організації навчальної діяльності, які дають можливість розкрити суб'єктний досвід дитини;
- створення атмосфери зацікавленості кожного учня у роботі класу;
- стимулювання школярів до власних висловлювань, до використання різних способів виконання завдання без страху помилитися чи отримати негативну оцінку;
- використання дидактичного матеріалу, який дає можливість обирати вид і форму навчального змісту;
- оцінка діяльності учня не тільки за кінцевим результатом, але й за процесом його досягнення;
- стимулювання намагання учня знаходити свій спосіб виконання завдання, аналізувати способи роботи інших школярів у процесі уроку і обирати найоптимальніші із них;
- створення педагогічних ситуацій спілкування на уроці, які сприяють прояву ініціативи, самостійності, стимулювання самовираження учня.

Методи та прийоми, які найчастіше використовують на особистісно орієнтованих уроках: міні-лекції, систематизований огляд, опитування, показ-демонстрація, різні види читання, обговорення, процедура доповнення, рольові ігри, дебати, дискусії, робота в парах, групах, інтерв'ювання, самостійне навчання (письмові роботи, домашні завдання, науково-дослідницькі проекти, тести тощо).

Ефективним особистісно орієнтований урок може бути, якщо:

- використовувати проблемні творчі завдання;
- використовувати завдання, які дають школяреві можливість обирати вид і форму матеріалу (словесний, графічний);
- створювати під час уроку позитивне налаштування всіх учнів на роботу;
- повідомляти на початку уроку не тільки тему та задачі, але й передбачуваний порядок навчальної діяльності;
- обговорювати у кінці уроку не тільки те, чого досягли учні на уроці, але й те, що їм сподобалося і чому саме це, що хотілося б виконати ще раз;

- оцінювати не тільки знання учня, але й аналізувати те, як він думав, який спосіб мислення використовував, чому помилявся.

Організуючи діяльність школярів на уроках і в позаурочний час, учитель повинен вміти організувати діалог дитини з текстом художнього твору і з усіма учасниками навчального процесу, цьому сприятиме:

- створення на уроках літератури пізнавальних (самостійне визначення чи характеристика поняття, порівняння, пояснення причин явища тощо) та оціночних (знаходження помилок та шляхів їхнього усунення, рецензування, дискутування та ін.) проблемних ситуацій;
- забезпечення компетентнісного підходу у формуванні читацької культури учнів (розвиток читацької компетенції учнів);
- розвиток ораторських здібностей школярів;
- використання активних та інтерактивних методів навчання, у тому числі і методу проєктів;
- грамотне поєднання стандартних та нестандартних форм уроку літератури;
- організація систематичної позаурочної роботи з учнями з метою їхнього залучення до читання художньої літератури.

Отже, щоб *удосконалити сучасний урок літератури*, на якому *формується читацька компетенція* дитини, потрібно розумно врахувати суб'єктивні та об'єктивні фактори, від яких залежать навчання, виховання й розвиток особистості учня. Сучасному вчителю необхідно обрати стратегію становлення індивідуальної культури сприйняття художнього тексту, оскільки нині *мета літературної освіти школярі* – *формування грамотного зацікавленого читача, здатного обирати, читати і розуміти книжки і переживаючого процес читання як етап власної творчості і власного духовного розвитку, читача, що має високий рівень читацької компетенції*. Визначимо найголовніші *напрями удосконалення уроку літератури* в школі.

По-перше, необхідно постійно активізувати учнів, розвивати їхню самостійність та ініціативу. Самостійність і самовиявлення школяра, розвиток його творчих здібностей, врахування пізнавальних потреб неможливі поза функціонуванням його думок, почуттів, мотиваційної та вольової сфер. Тільки у праці учні здатні відчувати радість пізнання. Навчальний процес за своєю природою – процес творчий. Там, де школярам лише нав'язуються готові істини, де панують пасивність і бездумна споглядальність, орієнтація на зубріння, де не виховується самостійність і творча активність – не може бути справжнього якісного навчання і розвитку особистості дитини. Подібне навчання лише притупляє розумові здібності

та творчий потенціал дитини. Саме тому у сучасній школі авторитарні методи навчання дедалі більше поступаються пошуковим, творчим, особистісно зорієнтованим.

По-друге, важливою умовою підвищення якості уроку літератури є урізноманітнення методів, прийомів, технологій навчання, видів та форм роботи. Тому, що всяка одноманітність зрештою породжує у дитини відчуття перевантаження та стомлюваності. Воно виникає не тільки від великого обсягу навчальної інформації, великої кількості навчальних завдань та їхньої складності, скільки від одноманітності, сірості, трафаретності навчальної діяльності.

По-третє, щоб удосконалити навчання, необхідно забезпечити для нього сприятливі умови. Це, насамперед, стійкий інтерес до навчального предмета. Але при цьому потрібно пам'ятати, що стимулювання навчальних інтересів не відбувається лише за рахунок певної моделі навчання чи застосування конкретних методик. Цікавість стимулюється усім змістом навчальної дисципліни, методикою організації та технологією проведення навчального заняття.

Анотація

В статті проаналізовані пути формування читательской компетенции школьников на уроках мировой литературы с учетом личностной ориентации; охарактеризованы принципы организации учебного процесса и лично ориентированные технологии обучения, обозначены основные пути усовершенствования современного урока литературы.

Ключевые слова: *читательская компетенция, читательские умения, читательская культура, лично ориентированное обучение, технологии, принципы обучения.*

Summary

The ways of forming pupils' reading competence at the lessons of World literature considering individual orientation are analyzed; the principles of educational process organization and individually centered teaching technologies are defined in the article.

Key words: *reading competence, reading skills, reading culture, individually centered teaching, technologies, teaching principles.*

Література

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване навчання / І. Д. Бех. – К.: [б.в.], 1998.
2. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. – М.: Просвещение, 1991. – 187 с.
3. Дьюи Д. Философия и педагогика / Д. Дьюи. – М.: Педагогика, 1999.

4. Каптерев П. Ф. Избранные педагогические сочинения / П. Ф. Каптерев. – М.: Педагогика, 1982. – 121 с.
5. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К.: Рад. шк., 1997.
6. Освітні технології / Заг. ред. О. М. Піхоти. – К.: А.С.К., 2001.
7. Павлова Л. Д. Сучасний зміст освіти: психолого-педагогічні проблеми особистісно орієнтованого навчання / Л. Д. Павлова. – Луганськ, 2003. – 114 с.
8. Перспективні освітні технології / за заг. ред. Г. С. Сазоненко, – К. : Гопак, 2005.
9. Пилипенко В. Д., Коваленко Ф. А. Впровадження особистісно орієнтованих освітніх технологій у школі / В. Д. Пилипенко, Ф. А. Коваленко. – Запоріжжя: Просвіта, 2001.
10. Роджерс К. Я-концепція и воспитание / К. Роджерс, – М.: Просвещение, 1986.
11. Савченко О. Я. Зміст шкільної освіти на рубежі століть / О. Я. Савченко // Шлях освіти. – 2000. – №3.
12. Сухомлинский В. А. Рождение гражданина: 2-е изд. / В. А. Сухомлинский. – М.: Педагогика, 1972.
13. Якиманская И. С. Личностноориентированное обучение / И. С. Якиманская. – М.: [б.в.], 1996.
14. Ямбург Е. А. Школа для всех / Е. А. Ямбург. – М.: [б.в.], 1997.

УДК 37.064.2 : 371.671

Леся Кавецька
(Івано-Франківськ)

РОБОТА ВЧИТЕЛЯ ТА УЧНЯ З ПІДРУЧНИКОМ: ТИПОВИЙ ПІДХІД І ТВОРЧА ІНІЦІАТИВА

У статті Лесі Антонівни Кавецької зроблено спробу аналізу чинних підручників «Українська література» для 7-го та 8-го класів, відзначено творчі здобутки їхніх укладачів та окреслено основні парадигми роботи з названими підручниками вчителя й учнів. Також Кавецька Л.А. порушує питання інтерпретації художніх текстів підручників для середніх класів учнями методом контрольованого коментованого читання та роботи над проблемними ситуаціями.

Ключові слова: підручник, методичний апарат, система запитань та завдань, різні види роботи з підручником, інтерпретація, роль учителя.